

HÀU CHÁVEZ: NHỮNG THÁCH THỨC NÀO ĐỐI VỚI CUỘC CÁCH MẠNG?

Tiến sĩ Rémy HERRERA

CNRS - Đại học Paris 1 Panthéon-Sorbonne, Cộng hòa Pháp

Lời Tòà soạn

Rémy HERRERA là một nhà kinh tế người Pháp, nghiên cứu tại Trung tâm Nghiên cứu Khoa học quốc gia Pháp (CNRS) và giảng dạy tại Đại học tổng hợp Paris 1. Ông còn là thư ký Diễn đàn thế giới của Các giải pháp thay thế (FMA). Là một nhà mácxít nên trong những nghiên cứu của mình, ông quan tâm nhiều đến các vấn đề kinh tế - xã hội của mô hình kinh tế xã hội chủ nghĩa ở Trung Quốc, Việt Nam, Cu Ba cũng như các nền kinh tế mới nổi ở khu vực Nam Mỹ và Đông Á, đặc biệt là phong trào cách mạng của các nước châu Mỹ Latinh. Ông rất yêu quý đất nước và con người Việt Nam, mong muốn giới thiệu những nghiên cứu của mình đến các nhà nghiên cứu, các độc giả của Việt Nam, góp phần làm sáng tỏ những vấn đề lý luận và thực tiễn trong tiến trình xây dựng mô hình kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa mà chúng ta đang thực hiện.

Sự vô ích của lãn tránh

Sự ra đi của lãnh tụ cách mạng nổi tiếng nhất Venezuela - Simon Bolivar mà chúng ta được biết đến, là tồn thất không thể bù đắp, những khó khăn cho các lực lượng tiến bộ, đặc biệt trong bối cảnh quốc tế hiện nay. Những kẻ thù bên trong và bên ngoài của cuộc cách mạng Bolivar mưu toan lợi dụng tình thế khó khăn của đất nước phải luôn biết rằng, lãnh tụ thuộc về lịch sử trong từng thời điểm trọng đại chứ không phải của toàn bộ cuộc cách mạng, nếu như họ là quan trọng. Trong toàn bộ tiến trình của cuộc cách mạng, phong trào quần chúng hợp thành động lực nền tảng cho sự chuyển đổi xã hội, gắn liền

với tiến trình lịch sử, chẳng hạn như cuộc cách mạng đã nổ ra ở Venezuela từ 15 năm qua. Mặt khác, phong trào quần chúng cũng đồng thời tạo nên các nhà lãnh đạo cho nó. Quần chúng xuất phát từ những người nghèo khổ nhất, họ luôn có khát vọng sâu sắc được tập hợp lại cùng nhau và thể hiện hành động dưới sự dẫn dắt của lãnh tụ và người đã được họ lựa chọn từ năm 1998 là Hugo Chávez. Trong tinh thần đồng lòng cùng với nhà lãnh đạo đã khuất của họ, quần chúng ý thức rằng nhiều vấn đề cần phải làm để đạt tới việc xây dựng một xã hội công bằng nhất và nhân văn nhất. Từ nay trở đi, nhiệm vụ phải làm thuộc về lực lượng quần chúng và thuộc về chính

phù cách mạng của họ, họ phải biết lôi kéo sự nổi dậy của người dân toàn thế giới chống lại sự bá quyền của Hoa Kỳ.

Những tiến bộ đạt được

Mặc dù còn nhiều khó khăn và với những hạn chế đặc thù hiện nay của cách mạng, tiến trình cách mạng đã đạt được những tiến bộ không thể phủ nhận, nó đã cho phép cải thiện đáng kể điều kiện sống của phần lớn người dân. Chúng ta biết rằng, những năm của nhiệm kỳ tổng thống Hugo Chávez đã mang đến chuyển biến tích cực ở quy mô quốc tế: Góp phần chống lại dự án khu vực tự do thương mại của Mỹ ở Tây bán cầu; Cuộc phản công với việc thành lập Liên minh Bolivar cho các dân tộc châu Mỹ (ALBA); Vai trò then chốt trong việc phát động thành lập ngân hàng Nam Mỹ và liên minh năng lượng; Những nỗ lực hội nhập khu vực châu Mỹ Latinh và vùng Caribe; Hợp tác Nam - Nam và khuyến khích một thế giới đa cực. Đối với cấp độ quốc gia, những tiến bộ rõ rệt có thể thấy được ở lĩnh vực xã hội, chính trị và kinh tế.

Sự gia tăng mạnh mẽ của chỉ tiêu xã hội, thông qua ngân sách nhà nước và các quỹ đặc biệt, gắn với những nhiệm vụ xã hội trong y tế, giáo dục, thực phẩm, nhà ở và cơ sở hạ tầng đã dẫn đến việc đẩy lùi nghèo đói (từ trên 55% giảm xuống còn 27% trong khoảng thời gian 2003 - 2010) và cải thiện các chỉ số xã hội lớn (giảm tỷ lệ tử vong trẻ sơ sinh, nâng cao niềm tin cuộc sống...).

Tình trạng bất bình đẳng cao của đất nước đã giảm đáng kể từ khi Hugo Chávez lên nắm quyền lãnh đạo. Ví dụ, hệ số Gini là một chỉ báo của tiến triển thuận lợi. Một trong những điều kiện cần thiết để thay đổi các chính sách của cách mạng là cần phải tính toán linh hoạt và tổ chức sự tham gia của cộng đồng theo ý nghĩa tăng cường chuyển đổi thu nhập từ dầu mỏ - nguồn lực chính của nền kinh tế - cho những người nghèo nhất được hưởng lợi. Trong lĩnh vực này, đã đạt được những tiến bộ đáng kể, nhất là nhờ có những cơ cấu mới về "sức mạnh toàn dân"¹ (poder popular). Những điều khoản mới về sự tham gia của người dân trong những quyết sách có liên quan tới sự hỗ trợ ngân sách nhà nước đã được thiết lập, chẳng hạn như người dân được tham gia vào các cuộc họp của Ủy ban cấp xã và Ủy ban cấp thành phố về Kế hoạch hóa công cộng. Những ủy ban này đã quan tâm mở rộng không gian để huy động người dân tham gia tích cực vào những vấn đề chính trị - kinh tế (tính tự quản của ngân hàng các địa phương, các hợp tác xã, các đơn vị sở hữu tập thể...). Từ năm 2007, Liên đoàn Công nhân và Nông dân - một tổ chức chính trị mở, đã được thành lập để tăng cường sự tham gia của họ trong việc quản lý đối với các xí nghiệp địa phương cũng như các nông trại. Việc tiếp cận đất đai cũng đã được mở rộng trong khuôn khổ cuộc cải cách ruộng đất được tiến hành ở khu vực thành thị và khu vực nông thôn.

¹ "Pouvoir populaire".

Trong lĩnh vực kinh tế, quá trình tư nhân hóa và từ bỏ độc quyền nhà nước đã bị dừng lại theo logic phá hủy của chủ nghĩa tự do mới. Những lĩnh vực chiến lược đã được điều chỉnh hoặc thậm chí được quốc hữu hóa, và một phần nguồn tài nguyên của đất nước đã được Nhà nước thu hồi. Trước cải cách, với sự hỗ trợ của lực lượng quân chúng, tổng thống Chávez đã mang đến những sự thay đổi về nội dung cách mạng và đã đưa ra những chiến lược chuyển hướng tư bản chủ nghĩa. Việc tái đắc cử của ông vào năm 2006 đã bắt đầu định hướng cho tiến trình chuyển đổi xã hội hướng đến mô hình tổ chức xã hội chủ nghĩa, gọi là "*Chủ nghĩa xã hội thế kỷ XXI*"². Quốc hữu hóa các xí nghiệp được mở ra cũng đã cho phép Nhà nước nắm lấy quyền kiểm soát các khu vực được xem là chiến lược đối với sự phát triển, nhất là cơ sở hạ tầng (điện lực, viễn thông, v.v). Những thay đổi đã được kiểm soát. Kinh nghiệm của Venezuela cho thấy đã có sự thay đổi căn bản trong việc thành lập các xí nghiệp sản xuất xã hội - những đơn vị sản xuất dân chủ được quản lý bởi chính những người lao động. Việc cung cấp các dịch vụ công cộng thông qua thúc đẩy chỉ tiêu công đã tiến bộ mạnh mẽ. Cuối cùng, mặc dù còn có những khó khăn kéo dài do sự yếu kém về cán cân thanh toán quốc tế và hệ thống tiền tệ quốc gia, Venezuela đã duy trì tốc độ tăng trưởng kinh tế tương đối cao trong nhiệm kỳ của tổng thống Chávez.

Những thách thức phải đối mặt

Mặc dù đạt được những tiến bộ, nhưng mâu thuẫn kéo dài đã gây cản trở cuộc cách mạng này và làm mờ nhạt thuật ngữ "*quá độ lên chủ nghĩa xã hội*"³. Một số mâu thuẫn liên quan đến việc chuyên môn hóa ngành dầu mỏ của đất nước. Ngành này đã bị tê liệt từ gần trọn một thế kỷ nay. Thực vậy, ngay từ giữa những năm 1990 và đầu thập niên 2010, sự đóng góp của khu vực dầu mỏ trong tổng sản phẩm quốc nội (GDP) đã giảm khoảng từ 18,5% xuống 12,0%, (theo dữ liệu của Ngân hàng Trung ương Venezuela), trong khi sự đóng góp của các ngành dịch vụ lại gia tăng (nước, điện, các khu vực phi lợi nhuận, cũng như thương mại, ngân hàng và bảo hiểm...). Tuy nhiên, những khó khăn gặp phải trong quá trình công nghiệp hóa đất nước rất đáng lo ngại, mặc dù đó không phải là đặc thù ở Venezuela, nhưng quan sát thấy ở nhiều nước Nam Mỹ, bao gồm cả những nước "mới nổi"⁴. Thực tế, từ 15 năm trước, những số liệu thống kê chính thức đã cho thấy một sự suy giảm nhẹ của công nghiệp chế biến trong tổng sản phẩm quốc dân (từ 17,5% xuống còn 16,0%).

Nét chính của nền kinh tế Venezuela trong suốt những năm của cuộc cách mạng Boliviar là phụ thuộc quá nhiều vào nước ngoài, đặc biệt về khai thác dầu mỏ (cũng như việc nhập khẩu hàng công nghiệp và các

³ "*Transition socialiste*".

⁴ "*Émergents*".

² "*Socialisme du XXI siècle*".

sản phẩm thực phẩm). Ảnh hưởng của các nhân tố bên ngoài đã được Chính phủ xác định trong việc thực hiện chiến lược phát triển đất nước. Việc chuyên môn hóa kéo dài đã không cho phép tách ngành dầu mỏ khỏi cơ chế quyền lực của hệ thống tư bản thế giới và cũng không cho phép chuyển đổi cấu trúc sản xuất và thương mại được kế thừa trong quá khứ ở Venezuela thời điểm này. Sự trông chờ từ phía các nước tư bản chủ nghĩa trong việc nhập khẩu các công nghệ hiện đại đã cho thấy nguy cơ về sự trì trệ trong bộ máy sản xuất. Đất nước đã phải mắc nợ từ các ngân hàng của các nước tư bản chủ nghĩa và phải thường xuyên tiêu thụ sản phẩm với mức giá trên thị trường thế giới, bị thống trị bởi các nhà tài phiệt và những công ty đa quốc gia của Bắc Mỹ, và hơn nữa, phải thường xuyên thanh toán bằng đôla Mỹ, tạo nên hiện tượng đôla hóa nền kinh tế.

Cùng với việc chuyên môn hóa ngành dầu mỏ, chính quyền cách mạng hiện nay phải đối mặt với những khó khăn trong việc giảm thiểu các hiệu ứng tai hại của "căn bệnh Hà Lan"⁵, đó là: Sự đột biến của kim ngạch nhập khẩu làm suy giảm sự gia tăng kim ngạch xuất khẩu, liên quan đến sản xuất hàng hóa và dịch vụ được cung cấp bởi các doanh nghiệp nội địa. Những khó khăn lớn khác còn là các vấn đề đặt ra trong tiến trình chuyển đổi cấu trúc của nền kinh tế. Hiện nay, gần 3/4 sản phẩm trong nước hợp thành

một phần quan trọng của thu nhập quốc dân và kiểm soát phần lớn số lượng hàng nhập khẩu được cung cấp bởi khu vực tư nhân, nhưng vẫn bị chi phối bởi các công ty lớn (trong nước hoặc nước ngoài). Venezuela vẫn còn là một nền kinh tế tư bản ngoại vi. Trong bối cảnh các thế lực phản động thâm tóm mọi tinh hoa của đất nước để bảo vệ quyền lực kinh tế - chính trị, bảo đảm quyền sở hữu của mình về phương tiện sản xuất (đất đai, công nghiệp, thương mại...) và một phần các hoạt động ngân hàng và tài chính, việc thiết lập kế hoạch hóa dân chủ, hiện đại và phù hợp với nhu cầu của đất nước là hoàn toàn cần thiết.

Hơn một thập kỷ sau khi cuộc cách mạng bắt đầu, bản thân nhà nước vẫn còn là một thể chế tư bản chủ nghĩa với những mâu thuẫn và hạn chế này sinh. Các cấu trúc và chức năng nhà nước không còn đồng nhất, nhưng vẫn không nhận thức được đã có sự thay đổi sâu sắc. Thực tế, bên trong bộ máy nhà nước, quyền lực của đội ngũ cán bộ và chuyên gia với phương pháp quản lý cũ, những giá trị hệ tư tưởng và thái độ cá nhân chủ nghĩa vẫn tồn tại, ảnh hưởng tới các quyết định hành chính và gây cản trở đối với việc thực hiện các biện pháp đã được Chính phủ thông qua. Thặng dư dầu mỏ luôn là nguồn thu chính của ngân sách công, chiếm gần một nửa nguồn thu của nhà nước (trái lại, thuế doanh thu từ thu nhập phi dầu mỏ dưới 15%). Một trong những thách thức đặt ra trước mắt là Chính phủ phải tìm kiếm

⁵ "Syndrome néerlandais".

những phương thức chuyển đổi một cách hợp pháp, có hỗ trợ từ các thiết chế mới về sức mạnh toàn dân, thiết chế nhà nước (thiết chế nhà nước kiểm soát một phần và tư bản kiểm soát một phần, giống như kiểu thiết chế của “nhà nước song hành”⁶ mà đại diện ở đây chính là Công ty Dầu mỏ Quốc gia PDVSA) nhằm hướng đến chuyển đổi từng bước từ mô hình tư bản chủ nghĩa sang mô hình xã hội chủ nghĩa.

Nhìn chung, các khía cạnh của thể chế về sức mạnh toàn dân, cấu trúc nhà nước và những chính sách kinh tế sẽ phải được thay đổi để củng cố nền tảng xã hội của cuộc cách mạng. Và để quá độ lên chủ nghĩa xã hội ở mức cao hơn, nơi tồn tại những hình thức đan xen: sở hữu tập thể, sở hữu nhà nước hoặc sở hữu tư nhân, chính phủ cách mạng cần phải tăng cường sức mạnh của các công ty quốc doanh và sản phẩm xã hội cũng như hòa nhập tốt hơn với sự đa dạng của các chính sách công (ngân sách, chính sách tài khóa, tiền tệ và tỷ giá hối đoái), cũng như các nhiệm vụ xã hội (sáp nhập trong thiết chế nhà nước). Để tránh mọi sự tụt hậu, cần phải tiếp tục tổ chức sự tham gia của cộng đồng và nâng cao mạnh mẽ sự tập trung dân chủ. Tăng cường đấu tranh chống lại những tàn dư của chế độ cũ (bất bình đẳng, sự tha hóa, sự bất ổn...) vẫn còn tồn tại dai dẳng. Bộ máy cầm quyền mới sẽ phải đổi mới chiến lược để tìm ra những giải pháp cho vấn đề liên quan đến chuyên môn hóa dầu mỏ (do

khuyh hướng chống lại công nghiệp hóa, sự phụ thuộc về thực phẩm hoặc sự mất ổn định của tiền tệ) theo hướng xây dựng một dự án xã hội và môi trường thay thế cho chủ nghĩa tư bản.

Lần đầu tiên, nhờ có Hugo Chávez, doanh thu từ dầu mỏ đã được dùng để cải thiện cụ thể điều kiện sống cho những người nghèo khổ nhất. Venezuela đã trở thành mặt trận chính quan trọng chống lại chủ nghĩa đế quốc và có những nỗ lực mạnh mẽ trong việc liên minh các nước Nam Mỹ, mang đến sự tiến triển ở quy mô thế giới. Trong cuộc đấu tranh, con đường tương lai của cuộc cách mạng này phụ thuộc vào chính người dân Venezuela. Ngày nay, chúng ta đã và đang chờ đợi một sự chuyển biến mạnh mẽ từ Nicolás Maduro người đã được Hugo Chávez tín nhiệm lựa chọn để tiếp nối sự nghiệp của ông.

Nhưng dòng chảy của cuộc cách mạng Boliviar cũng sẽ bị ảnh hưởng bởi sự chống đối từ các thế lực bên ngoài. Hơn bao giờ hết, kể từ nay, vì sự tiến bộ của cả Nam Mỹ và Bắc Mỹ, bổn phận của chúng ta là phải chứng tỏ tình đoàn kết anh em.

NCS. Nguyễn Trung Hiếu

*Đại học Paris 1 Panthéon-Sorbonne,
Cộng hòa Pháp.*

(Dịch từ tài liệu gốc: Après Chávez: Quels dé fis pour la révolution? Rémye Herrera (CNRS, France).

⁶ “État parallèle”